

«Watan kriteriýasy Ýaranjaňlykmy ýa-da galamyň mertebesine ygrarlylyk?» dönükligininiň» näme:

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

"Watan dönükligininiň" kriteriýasy näme: Ýaranjaňlykmy ýa-da galamyň mertebesine ygrarlylyk? «WATAN DÖNÜKLIGINIŇ» KRITERIÝASY NÄME: ÝARANJAŇLYKMY ÝA-DA GALAMYŇ MERTEBESINE YGRARLYLYK?

Nazym Hikmet Ran

Buharest radiosyndan eden 1961-nji ýylyň 30-njy awgustyndaky çykyşynda şeýle diýipdi:

«30-njy awgust günü biz türkleriň iň uly baýramçylygy. Men

pikir edýärin, bu diñe biziňem däl, tutuş adamzadyň baýram edip bellemäge mynasyp günü. Çünkü 30-njy awgustda ilkinji gezek biz türkler keseýerli basybalyjylara, kolonialistlere, imperializme garşy ýeňiş gazanmagyň ýollaryndan birini görkezdik. Bulam kolonializme garşy eli ýaragly garpyşmagyň ýoly. Kolonializmiň hemme zada garamazdan hökman ýykylmaga degişlidigini görkezýän halklaryň birem meniň milletimdir.

Şol sebäpden hakykatdan hem bu baýram uly baýramdyr we ýene bir gezek tekrarlap aýdýaryn, diñe türk milletiniň baýramy däl, adamzadyňam baýramlarynyň biridir. Eger rugsat berseñiz, şu baýram gündünde «Milli Azat-edijilik dessany» atly poemamdan bir bölek okamak isleýärin».

Türkiýeli communistleriň köpüsi şahyry tanamazdan, hiç zat bilmezden Nazym şahyra aşyk bolşy ýaly, «nasionalizm» ideýasy bilen öňe çykanlaram ýakyndan-daşdan tanaman şahyry ýigrenýär. Ýogsam bolmasa, şol «tanamaýan» gatlagyň Nazym Hikmeti tanamak üçin iň gowy mysallardan biri Buharestden türk dilinde ýaýlyma goýberilýän «Bizim Radyo» kanalyna 1961-nji ýylyň 30-njy awgustynda beren we birnäçe gezek «biz türkler» diýýän şu reportaży hem-de yzyndan okan şygryrdyr.

Türkiýeden çykyp gaýdyp, Moskwa barmagynyň ikinji gündünde Sowet Soýuzynyň Radio-telewideniýe boýunça döwlet ministrinden radionyň türk dilinde ýaýlyma goýberilýän bölümünde hepdelik «Nazym Hikmet programmasyny» alup barmagyna rugsat berilmegini haýış edipdir. Emma onuň haýyşy kanagatlandyrylmansoň, türk dilinde berilýän gepleşiklere meýletin editorlyk edipdir.

Rugsat berilmezliginiň esasy sebäbi sosializmiň merkezi saýylýan ýurduň Nazym şahyrdan çekinmegidi. Hawa, onuň taýýarlajak gepleşikleriniň Anadolyda döretjek täsirinden ürküpdir.

Otuz ýyl mundan öň iňlis imperializmini ýeňen anadolyylara «rus sosializmini» kabul etdirmegiň mümkün däldigini bilýändikleri üçin öz gepleşiklerine «millet», «türklük» ýaly düşünjeleri öňe çykarjagyndan gaýgylanyp, Nazym şahyryň bu ýerleriň adamlaryna güýçli täsirini ýetirip bilme endişesi Moskwany aşa seresaply çemeleşmäge iterýärdi.

Muny örän gowy bilyän ABŞ bolsa Nazym Hikmete garşy «watan

dönügi kommunist» propogandasyny egsik etmedi. Hawa, SSSR-iň içinde ýaşan ýyllary doly KGB-niň gözegçiligi astynda gezen Nazym şahyr daşary ýurda çykanda F.Adylow atly çekist polkownigi kölegesi ýaly onuň yzyndan galanokdy. Aýratynam Ýewropada türk ýaşlary bilen başy birikende eden çykyşlarynyň «milli mazmunyny» degişli ýerine sugullaýardy. Hatda bir gezek ol Bolgariýanyň hökümetine «Siz communist däl, siz hakyky faşist. Türkleriň hak-hukuklaryny bereňzok» diýendigi sebäpli diňe Sofiyá bilen däl, Moskwa bilenem garşyma-garşy gelipdi.

Öz ogly ýaly gowy gören we Nazym Hikmet barada dünýä derejesinde iň gowy kitaby ýazan Ekper Babaýeeiň ýekeje gezegem bolsa Türkiýä gelmegine rugsat berilmeligininiň esasy sebäbi Nazym şahyr bilen Babaýewiň arasyndaky uçursuz güýcli «türklük» baglanyşygynyň bolmagydy.

Türkiýäniň ýetişdiren ajaýyp karýeralu diplomatlaryndan, Türkiýäniň Moskwadaky adatdan daşary we doly ygtyýarly ilçisi bolup işlän Halil Akynjy entek ýetmişinji ýyllaryň ortasynda ýakyndan gatnaşan adamy Ekper Babaýewi premýer-ministr Büлent Ejewitiň ýany bilen prezident Fahri Korutürkiňem ýörite çakylyk ugradandygyna garamazdan Babaýewiň gaýybanasından ýatdan bilýän Stambul şäherine gelip görmegine rugsat edilmändir.

Halil aganyň eçiliп, makala ýazmagym üçin maňa beren hatlarynyň birinde Babaýew suwara türkçesi bilen şol wagtlar Ankarada işleýän Akynja «Primakowa (*Rus gizlin döwletiniň esasy adamlaryndan bolan bu şahs 1991-1999-njy ýyllarda Russiyanyň Howpsuzlyk gullugunuň, Daşarky howpsuzlyk gullugynyň başlygy bolup işländejnsöň Daşary işler ministri, premýer-ministr ýaly wezipelerde hem işledi*) çakylyk ugratsaňyz, belkäm meniňem gelmegim aňsatlaşar» diýip ýazypdyr.

Hawa, bütin bu synanyşyklara garamazdan, Ekper Babaýew Türkiýäni görüp bilmän, 1979-njy ýylда aradan çykypdyr.

Hawa, watan hasratyny gidermek üçin Nazym şahyryňam yüz tutan ýerleriniň başynda Baku bardy.

Onuň «Güneşi içenleriň aýdymy» atly ilkinji kitaby 1928-nji

ýylda Bakuda çap edilipdir.

Bakudaky galamdaşlary Nazym Hikmeti hiç mahalam «proletar şahyry» hökmünde garşylap bagyrlaryna basjak bolmandyr, Nazym şahyr olar üçin «gardaş türk şahyrydy».

Ine, şahyry «watan dönükliginde» aýyplap sögünyän «nasionalistler» («milliyetçiler») 1958-nji ýylda Baku uniwersiteyinde Nazym şahyra bagışlap geçirilen şygrýyet aşamy barada ýazylanlary okasynlar:

«Edebiyat fakultetiniň dekany Nazyma «TÜRK gardaşymyz» diýip ýüzlenen bolsa, Bolgariýadan gidip Bakuda okaýan talyplary gujaklap bagryna basan Nazyk gözýaşyny saklap bilmändi».

Ondan öñ 1957-nji ýylda Daşkentde eden we köpugurly derejede işçileriň hak-hukuklaryny öne sürýän çykyşyndan türkiýeli kommunistleriň näçesi habarlyka?

1958-nji ýylda Bakuwdaka 25 ýaşly kompozitor Arif Melikow şahyryň bolýan oteline baryp, «Siziň «Bir söýginiň kyssasy» («Bir Aşk Masalı») pýesaňza balet yazmak isleýärin» diýende, ýanyndakylara ýüzlenen Nazym şahyr «Bu entek ýaş, hökman yazar» diýipdir we Melikowyň dünýä möcberinde tanaljak kompozitor bolmagynyň ýoluny açypdyr.

Türkiye bilen birlikde dünýäniň 77 ýurdunyň teatrlarynda sahnalaşdyrylan «Muhabbet legendasy» baletiniň 1962-nji ýylda Leningradda geçirilen goýberilişine gatnaşan Nazym şahyryň gözýaşa gark bolup: «Arof bu eser hökman Türkýede hem sahnalaşdyrylar, ýöne maňa muny görmek nesip etmez, sen görersiň» diýmegini, onuň «kommunistligini» alamatlandyrýarmy ýa-da nasionalistligini?

Geçen 16-njy ýanwarda 95 ýaşyny doldurmagyna üç aý galanda aradan çykan häzirkizaman dünýä romanynyň iň uly ussatlaryndan biri Çingiz Hüseyínov ýatlamalarynda Nazym Hikmetiň 1962-nji ýylda Bakuwa gidip, dünýä poeziyasynyň seýrek zehinlerinden Mirza Ali Ekper Sabiriň doglan gününiň yüzünji ýylyna gatnaşmagy barada aýdypdyr.

Şol günlerde Bakuwa çap edilen ýazgysynda Nazym Hikmet Sabiriň şahsynda edebiyat adamsynyň milletiň ykbalynda oýnamaly rolunuň şu sözler bilen beýan edipdi:

«Sabir bize sapak almaly üç zady öwredip gitdi: erkekligi,

gahrymanlygy, gorkmazaklygy. Halky yza tesdiren hereketlere garşıy barlyşyksyz göreşmehi. Azerbaýjanlylaryň Sabir ýaly şahyrynyň bolmagy ýaly ajaýyp zat ýok...»

Türkiýeli communistler we nasionalistler Miraz Ali Ekper Sabiri tanaýandyram öýdemok.

Emma ýokarda goşadyrnaga alyp beren sözlerimiň Nazym şahyryň nasionalistligini we Sabiriň communistligini, edil şolar yalyda tersine, Sabiriň nasionalistligini we Nazymyň communistligini görmeleri nukdaýnazaryndan iň sagdyn mysal bolandygyna ynanýaryn.

Belkäm bu şahyrlary okandan soň internasionalizmiň nämedigini öwrenerler we Leniniň, Troskiniň, Staliniň yzyndan gitmelerini taşlap, Nazym şahyryň «Türkiýäniň işçiler synpyna salam!» şygryna, Sabiriň bolsa:

*«Kim ki, adamy söýse,
Azatlygyň aşygy şodur!
Çünki azatlygyň bar ýerinde
Adamzat bardyr!»*

– setirlerine gujak gererler.

Edil Nazym Hikmetiň 1961-nji ýylyň 30-njy awgustynda Buharest radiosynda eden çykyşy we okan şygryry ýaly.

Ýene bir zadyň üstünde aýratyn durup geçmesem, Nazym şahyryň ruhuna hormatsyzlyk etdigim bolar.

Işiň iň ironiki tarapy näme, bilýäñizmi?

1987-nji ýylda Kommunistik partiýanyň bellän we biziň günlerimizde-de döwletiň maliýeleşdirýän Azerbaýjanyň Ýazyjylar soýuzynyň başlygynyň kürsüsünde 37 ýyldan gowrak wagt bări oturyp gelen şahsyň Nazym Hikmetiň «egilmezekligini» öwmegi boldy.

«Aý, berekella!» diýeliňmi ýa?

Seretseňizläň, özi öten-geçen hökümetleriň barsynyň öñünde iki bükülip egilendigine buýsanýan we häzirem ady «Ýazyjylar soýuzy» bolan edaranyň Medeniýet ministrliginiň garamagynda döwlet gaznasyndan maliýeleşdirilýändigine çigit ýaly-da utanmaýan Anar Ryzaýewiň ömri öz prinsipleri ugrunda göreşde

geçen dünýä meşhur şahyryň «egilmezekligini» mysal görkezmegine siziň pikiriňizce näme at bermeli? At berme zerurlygynyň ýokdugyny Nazym şahyryň köpmanyly su setirleri tassyklamaýarmy näme?

Päheý, namartay, yüzügara!..

*Ruhuň ýesir düşen ebeşi kimin çykarypsyň bazara,
Jelebiň ýatýan otagy ýaly edipsiň-ä kelläni...
Kurtka-penjekli ölüleriň jübüsinden çilen puluny
Satyn aldyň özüňe Şweýsar daglarynyň howasyny...*

Maýis ALIZADE.

Ýekşenbe, 01.09.2024 ý. Edebi makalalar